# P. QODIROV ROMANLARIDA INSON PSIXOLOGIYASI TAHLILI

***Shaymardonova Maftuna***
TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

**Annotatsiya**

*Ushbu maqolada Pirimqul Qodirov romanlarida inson psixologiyasining badiiy talqini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Adibning "Uch ildiz", "Qora ko'zlar", "Olmos kamar", "Yulduzli tunlar", "Avlodlar dovoni" va "Ona lochin vidosi" kabi romanlarida shaxs ruhiyati, ichki kechinma, tarixiy vaziyat, axloqiy tanlov, ijtimoiy muhit va inson xarakteri masalalarining yoritilishi ochib beriladi. Maqolada yozuvchining psixologik tasvir mahorati, ichki monolog, dialog, badiiy detal, konflikt va tarixiy shaxs ruhiyatini ochishdagi ijodiy uslubi tadqiq etiladi. Pirimqul Qodirov romanlarida inson psixologiyasi faqat individual ruhiy holat emas, balki davr, jamiyat, tarix va ma'naviy mas'uliyat bilan uzviy bog'liq badiiy hodisa sifatida namoyon bo'lishi asoslanadi.*

**Kalit so'zlar:** *Pirimqul Qodirov, roman, inson psixologiyasi, ruhiy tahlil, tarixiy roman, xarakter, ichki monolog, badiiy konflikt, Bobur obrazi, ma'naviy tanlov.*

**Аннотация**

*В данной статье научно-теоретически анализируется художественная интерпретация психологии человека в романах Пиримкула Кадырова. Раскрывается изображение внутреннего мира личности, душевных переживаний, исторической ситуации, нравственного выбора, социальной среды и характера человека в таких романах писателя, как "Три корня", "Чёрные глаза", "Алмазный пояс", "Звёздные ночи", "Перевал поколений" и "Прощание соколицы". В статье исследуется мастерство писателя в психологическом изображении, использовании внутреннего*

*монолога, диалога, художественной детали, конфликта и раскрытии психологии исторической личности. Обосновывается, что в романах Пиримкула Кадырова психология человека проявляется не только как индивидуальное душевное состояние, но и как художественное явление, тесно связанное с эпохой, обществом, историей и духовной ответственностью.*

**Ключевые слова:** *Пиримкул Кадыров, роман, психология человека, психологический анализ, исторический роман, характер, внутренний монолог, художественный конфликт, образ Бабура, нравственный выбор.*

**Abstract**

*This article provides a scientific and theoretical analysis of the artistic interpretation of human psychology in the novels of Pirimqul Qodirov. It examines the depiction of personality, inner experience, historical situation, moral choice, social environment, and human character in such novels as "Uch ildiz", "Qora ko'zlar", "Olmos kamar", "Yulduzli tunlar", "Avlodlar dovoni", and "Ona lochin vidosi". The article explores the writer's skill in psychological portrayal, inner monologue, dialogue, artistic detail, conflict, and the representation of the inner world of historical figures. It is argued that in Qodirov's novels human psychology appears not merely as an individual emotional state, but as an artistic phenomenon closely connected with time, society, history, and spiritual responsibility.*

**Keywords:** *Pirimqul Qodirov, novel, human psychology, psychological analysis, historical novel, character, inner monologue, artistic conflict, image of Babur, moral choice.*

O‘zbek romanchiligi taraqqiyotida Pirimqul Qodirov ijodi alohida o‘rin tutadi. Adib o‘z asarlarida inson ruhiyatini ijtimoiy hayot, tarixiy jarayon, axloqiy tanlov va ma’naviy mas’uliyat bilan bog‘liq holda tasvirlagan ijodkorlardan biridir. Uning “Uch ildiz”, “Qora ko‘zlar”, “Olmos kamar”, “Yulduzli tunlar”, “Avlodlar dovoni”, “Ona lochin vidosi” kabi romanlari o‘zbek nasrida psixologik tahlil imkoniyatlarini kengaytirgan badiiy manbalar sifatida e’tirof etiladi.[1] Pirimqul Qodirovning ushbu romanlari adabiy manbalarda ham alohida qayd etiladi; xususan, “Uch ildiz” 1958-yilda, “Qora ko‘zlar” 1966-yilda, “Olmos kamar” 1976-yilda, “Yulduzli tunlar” 1979-yilda, “Avlodlar dovoni” 1989-yilda, “Ona lochin nidosi” esa 2000-yilda yaratilgan romanlar sifatida ko‘rsatiladi. Pirimqul Qodirov romanlarida inson psixologiyasi tashqi voqealar bayoni bilan cheklanmaydi. Yozuvchi qahramon ruhiyatini shakllantiruvchi omillarni — oila, jamiyat, tarix, muhabbat, burch, vijdon, milliy xotira va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq holda ochadi. Uning asarlarida inson xarakteri tayyor holda berilmaydi; u voqealar davomida, konfliktlar ichida, og‘ir ruhiy sinovlar jarayonida shakllanadi. Shu jihatdan P. Qodirov romanlarida psixologik tahlil xarakter yaratishning asosiy badiiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.[2]

Adibning dastlabki yirik romanlaridan biri “Uch ildiz”da yangi avlod ziyolilarining shakllanish jarayoni, ilmga intilish, hayotiy qarashlarning o‘zgarishi, shaxsiy orzu va ijtimoiy burch o‘rtasidagi ziddiyatlar tasvirlanadi. Ushbu asarda qahramonlarning ruhiy olami ularning jamiyatdagi o‘rni, zamonaviy bilimga munosabati, ma’naviy izlanishlari orqali ochiladi. “Uch ildiz” romanida inson psixologiyasi asosan yosh avlodning o‘z yo‘lini topish, hayotiy e’tiqodini belgilash,

[1] Qodirov P. **Uch ildiz**. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.

[2] Qodirov P. **Qora ko‘zlar**. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.

shaxs sifatida kamol topish jarayoni bilan bog'liq tarzda talqin qilinadi. "Uch ildiz" romanidagi psixologik tahlilning muhim jihati shundaki, yozuvchi qahramonlarni faqat ijobiy yoki salbiy qutblarga ajratmaydi. Ularning ichki ikkilanishlari, hayotiy xatolari, maqsad sari intilishlari va ruhiy o'sish jarayoni tabiiy tasvirlanadi. Bu esa asarda inson xarakterining murakkabligini ochishga xizmat qiladi. Adib yosh qahramonlar orqali davrning ma'naviy talablarini, yangi tafakkurga ega avlod shakllanishidagi ichki kurashlarni ko'rsatadi. Pirimqul Qodirovning "Qora ko'zlar" romanida inson psixologiyasi qishloq hayoti, tabiat, milliy urf-odat, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda yoritiladi. Asarda inson ruhiyatining nozik qirralari, muhabbat va iztirob, sadoqat va armon, umid va tushkunlik kabi holatlar hayotiy voqealar asosida ochiladi. "Qora ko'zlar" romanida qahramonlar psixologiyasi oddiy turmush manzaralari orqali berilsa-da, ularning ichki kechinmalari chuqur ma'naviy mazmun kasb etadi.[3]

Bu romanda tabiat tasviri ham qahramon ruhiyatini ochishga xizmat qiladi. Tog', qishloq, dala, bahoriy manzaralar yoki sokin tabiat holatlari qahramon qalbidagi kechinmalar bilan uyg'unlashadi. Yozuvchi tashqi muhitni shunchaki fon sifatida emas, balki inson ruhiyatining aks-sadosi sifatida talqin qiladi. Natijada tabiat va inson o'rtasida ichki badiiy uyg'unlik yuzaga keladi. "Olmos kamar" romanida esa inson psixologiyasi ijtimoiy faollik, ma'naviy mas'uliyat, halollik, kasbiy burch va shaxsiy manfaat o'rtasidagi ziddiyatlar orqali ochiladi. Adib bu asarda insonning jamiyat oldidagi mas'uliyatini badiiy tadqiq qiladi. Qahramonlar ruhiyatidagi kurash ko'pincha tashqi voqealardan ko'ra ichki axloqiy tanlovlarda kuchliroq seziladi. Yozuvchi insonning asl qiyofasi uning qulay sharoitdagi gap-

[3] Qodirov P. **Yulduzli tunlar**. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.

so‘zida emas, balki murakkab vaziyatdagi qarori, vijdoniy pozitsiyasi va ma’naviy chidamida namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Pirimqul Qodirov ijodining eng yuksak bosqichlaridan biri, shubhasiz, “Yulduzli tunlar” romanidir. Mazkur asar Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va murakkab tarixiy taqdirini badiiy talqin etishga bag‘ishlangan. Manbalarda “Yulduzli tunlar” romani ustida adib 1969–1978-yillar davomida ishlagani hamda asarga “Boburnoma” va “Humoyunnoma” kabi tarixiy manbalar asos bo‘lgani qayd etiladi. “Yulduzli tunlar” romanida Bobur obrazi faqat hukmdor, sarkarda yoki tarixiy shaxs sifatida emas, balki murakkab ruhiy olamga ega inson sifatida gavdalanadi. Adib Bobur xarakterini taxt, saltanat, yurt sog‘inchi, oilaviy mehr, ijodkorlik, vijdon, mag‘lubiyat va g‘alaba singari ruhiy omillar orqali ochadi. Bobur qalbidagi eng katta ziddiyat — hukmdorlik burchi bilan insoniy kechinmalar o‘rtasidagi ichki kurashdir. Romanda Bobur ko‘p hollarda tarixiy vaziyat bosimi ostida qaror qabul qilishga majbur bo‘ladi. Uning ruhiyatida bir tomondan sarkardalik qat’iyati, ikkinchi tomondan shoirona noziklik mavjud. Ana shu ikki qirra obrazni hayotiy va ishonarli qiladi. Qodirov Boburni faqat ulug‘lash yo‘lidan bormaydi; aksincha, uning iztiroblari, ikkilanishlari, armonlari, vatansizlik dardi va insoniy zaifliklarini ham ko‘rsatadi. Shu jihatdan “Yulduzli tunlar” o‘zbek tarixiy romanida psixologik tahlilning yorqin namunalaridan biri hisoblanadi.

Bobur psixologiyasini ochishda Vatan sog‘inchi alohida o‘rin egallaydi. Romanda Vatan tushunchasi faqat tug‘ilgan joy emas, balki ruhiy tayanch, xotira, bolalik, ona zamin, tarixiy ildiz va ma’naviy borliq sifatida talqin qilinadi. Boburning Andijon va Movarounnahrga bo‘lgan sog‘inchi uning ichki dunyosini chuqurlashtiradi. Bu sog‘inch qahramon ruhiyatida doimiy iztirob, armon va mas’uliyat hissini uyg‘otadi. “Yulduzli tunlar”da ichki monolog va ruhiy

kechinmalar tasviri muhim badiiy vazifa bajaradi. Qahramonning o'z-o'zi bilan suhbatlashishi, o'tmishni eslashi, kelajak haqida o'ylashi, qabul qilgan qarorlarini vijdon tarozisida tortishi uning psixologik qiyofasini ochadi. Qodirov tarixiy voqealarni faqat tashqi harakatlar ketma-ketligi sifatida emas, balki inson qalbidagi og'riqli jarayonlar bilan bog'liq holda tasvirlaydi. "Avlodlar dovoni" romani esa "Yulduzli tunlar"ning mantiqiy davomi sifatida Humoyun va Akbar davri voqealarini yoritadi. Mutolaa manbasida ham ushbu roman Boburning farzandi Humoyun va nabirasi Akbar hayoti haqida hikoya qiluvchi asar sifatida tavsiflanadi. Bu romanda inson psixologiyasi avlodlar davomiyligi, saltanat mas'uliyati, tarixiy meros, ota va farzand munosabati, hokimiyat va ma'naviyat ziddiyati orqali ochiladi. "Avlodlar dovoni"da Humoyun obrazi ruhiy jihatdan murakkab qahramon sifatida tasvirlanadi. U Bobur merosining davomchisi bo'lish bilan birga, o'z davrining og'ir siyosiy sinovlariga duch kelgan insondir. Uning qalbida otaga munosib bo'lish istagi, saltanatni saqlash mas'uliyati, shaxsiy zaifliklar va tarixiy vazifa o'rtasidagi ruhiy kurash mavjud. Qodirov bu ziddiyatlar orqali tarixiy shaxsni tirik inson darajasida gavdalantiradi.

Akbar obrazida esa yosh hukmdorning ruhiy kamoloti, adolatga intilishi, dunyoqarashining kengayishi, insoniylik va davlat boshqaruvi o'rtasidagi muvozanat masalasi ko'tariladi. Adib Akbar ruhiyatini tasvirlashda uning faqat siyosiy faoliyatini emas, balki inson sifatidagi shakllanish jarayonini ham yoritadi. Bu jihatdan "Avlodlar dovoni" romanida psixologik tahlil tarixiy-falsafiy mazmun bilan uyg'unlashadi.

Pirimqul Qodirov romanlarida ayol obrazlari psixologiyasi ham alohida o'rin tutadi. Adib ayol qahramonlarni voqealar rivojida yordamchi obraz sifatida emas, balki badiiy g'oyaning muhim tashuvchisi sifatida yaratadi. "Qora ko'zlar",

"Yulduzli tunlar", "Avlodlar dovoni", "Ona lochin vidosi" kabi romanlarda ayol obrazlari orqali mehr, sadoqat, iztirob, matonat, fidoyilik va ruhiy bardosh masalalari yoritiladi.[4]

Ayniqsa, "Ona lochin vidosi" romanida ona obrazi, tarixiy xotira, avlodlar taqdiri va ma'naviy meros masalalari psixologik jihatdan teran ochiladi. Asarda ona siymosi faqat oilaviy mehr timsoli emas, balki milliy xotira, ma'naviy tayanch va avlodlar davomiyligini bog'lovchi ramziy obraz darajasiga ko'tariladi. Ushbu roman zamonaviy nashrlarda ham keng o'quvchilar ommasiga taqdim etilmoqda; masalan, 2022-yilgi nashr 272 betdan iborat ekani ko'rsatiladi. Pirimqul Qodirov romanlarida psixologik tahlilning asosiy vositalaridan biri — konflikt hisoblanadi. Adib konfliktni faqat tashqi to'qnashuv sifatida emas, balki ichki ruhiy qarama-qarshilik sifatida ham talqin qiladi. Qahramon ko'pincha ikki yo'l orasida qoladi: shaxsiy baxt va ijtimoiy burch, muhabbat va mas'uliyat, saltanat va vijdon, g'alaba va insoniy yo'qotish, tarixiy vazifa va shaxsiy iztirob o'rtasida tanlov qilishga majbur bo'ladi. Badiiy detal ham yozuvchi romanlarida inson ruhiyatini ochuvchi muhim vositadir. Masalan, tabiat manzarasi, nigoh, sukut, tun, yulduz, yo'l, maktub, qilich, taxt yoki ona obrazi oddiy predmet yoki tasvir bo'lib qolmaydi. Ular qahramonning ruhiy holatini, ichki iztirobini yoki ma'naviy qarorini ifodalovchi ramziy-badiiy birlikka aylanadi. Ayniqsa, "Yulduzli tunlar" nomining o'zi ham Bobur qalbidagi yolg'izlik, umid, iztirob va yuksak orzular bilan bog'liq ramziy ma'noni anglatadi. Adibning psixologik tasvir mahorati dialoglarda ham yaqqol ko'rinadi. Qodirov qahramonlarning nutqi orqali ularning ijtimoiy mavqei, dunyoqarashi, ruhiy holati va xarakterini ochadi. Ayniqsa, tarixiy romanlarda qahramonlar nutqi davr ruhini saqlagan holda zamonaviy o'quvchi uchun

[4] Karimov N. **XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti**. Toshkent: Fan.

tushunarli, ravon va ta'sirchan beriladi. Bu esa adibning til va uslub borasidagi badiiy mahoratini ko'rsatadi.

Pirimqul Qodirov romanlarida inson psixologiyasi milliylik va umuminsoniylik uyg'unligida talqin qilinadi. Bobur, Humoyun, Akbar kabi tarixiy shaxslar ma'lum bir davr va millat vakillari bo'lsa-da, ularning qalbidagi sog'inch, iztirob, mas'uliyat, ota-farzand munosabati, vijdon va adolatga intilish tuyg'ulari umuminsoniy mohiyatga ega. Shu bois Qodirov romanlari nafaqat tarixiy voqealarni, balki inson qalbining abadiy muammolarini ham yoritadi.

Yozuvchi qahramonlari ko'pincha og'ir ruhiy sinovlarda kamol topadi. Ular hayotda oson yo'lni emas, vijdon va mas'uliyat talab qilgan yo'lni tanlashga intiladi. Bu jihat adib romanlarining ma'naviy-estetik qimmatini oshiradi. Chunki inson psixologiyasini chuqur ochish orqali yozuvchi o'quvchini ham axloqiy mushohadaga chorlaydi: inson qanday yashashi kerak, vijdon oldidagi burch nima, tarixiy xotira va ma'naviy mas'uliyat qanday ahamiyatga ega?

Pirimqul Qodirov romanlarining bugungi kun uchun ahamiyati ham shundaki, ular insonni tarix, jamiyat va vijdon oldidagi mas'uliyatini anglashga undaydi. Ayniqsa, "Yulduzli tunlar" va "Avlodlar dovoni" romanlari tarixiy shaxslar ruhiyatini yoritish orqali yosh avlodda tarixiy xotira, milliy g'urur va insoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini shakllantiradi. Adib tarixni quruq voqealar majmui sifatida emas, balki inson ruhiyati va ma'naviy tanlovi orqali anglashga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda, Pirimqul Qodirov romanlarida inson psixologiyasi badiiy tahlilning markaziy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Adib qahramonlar ruhiyatini ijtimoiy muhit, tarixiy vaziyat, shaxsiy kechinma, axloqiy tanlov va ma'naviy mas'uliyat bilan bog'liq holda ochadi. Uning romanlarida inson xarakteri

konfliktlar jarayonida shakllanadi, ruhiy iztirob va ichki kurash esa obrazni hayotiy va ishonarli qiladi. Pirimqul Qodirovning "Uch ildiz", "Qora ko'zlar", "Olmos kamar", "Yulduzli tunlar", "Avlodlar dovoni" va "Ona lochin vidosi" kabi romanlari o'zbek nasrida psixologik tahlil madaniyatining yuksalishiga munosib hissa qo'shgan asarlardir. Ularda inson ruhiyati nafaqat shaxsiy kechinma, balki davr, tarix, millat va ma'naviyat bilan bog'liq murakkab badiiy hodisa sifatida talqin etiladi. Shu ma'noda P. Qodirov romanlari o'zbek adabiyotida inson qalbini anglash, tarixiy xotirani tiklash va ma'naviy barkamollikni tarbiyalashga xizmat qiluvchi muhim adabiy merosdir.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov P. **Uch ildiz**. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Qodirov P. **Qora ko'zlar**. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
3. Qodirov P. **Olmos kamar**. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
4. Qodirov P. **Yulduzli tunlar**. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
5. Qodirov P. **Avlodlar dovoni**. Toshkent: Sharq.
6. Qodirov P. **Ona lochin vidosi**. Toshkent: Yangi asr avlodi.
7. Qodirov P. **Til va el**. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
8. Karimov N. **XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti**. Toshkent: Fan.
9. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.

10. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
11. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. *PEDAGOGS*, *57*(1), 132–138.
12. Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.